

”Fienden har inte upphört att vara segerrik”

TAPIO BERGHOLM

Föremålet för denna översikt är brittisk, framför allt historisk men också annan forskning rörande arbetarklassen, arbetarrörelsen och arbetsmarknadsrelationerna. Översikten gör inte anspråk på fullständighet, utan bygger på författarens egna forskningsintressen samt fynd i bokhandlar, bibliotek och inte minst i bokhyllorna i biträdande direktorn Paul Edwards och professor Richard Hyman's arbetsrum i Industrial Relations Research Unit vid universitetet i Warwick.¹ Urvalet gäller huvudsakligen litteratur från 1980-talet och har påverkats av mitt eget intresse för upplösningen av arbetarpartiets stöd, nedgången i fackföreningsrörelsens medlemsantal, könssystemet på arbetsmarknaden, hamnarbetare och strejker.

Arbetarpartiets svaga resultat i politiska val, fackföreningsrörelsens nedgång i Förenta Staterna och Förenade Kungariket samt ”realsocialismens” sammanbrott, har tvingat marxistiska och med arbetarrörelsen sympatiserande forskare, att med rubrikens formulering konstatera, att ”the enemy has not ceased to be victorious”.² Den nyare forskningen präglas av en strävan att på ett allt mera analytiskt sätt att få grepp om kapitalismens smidighet och arbetarrörelsens svaghet.

Inom diskussionen på vänsterkanten har man länge kritiserat Labour Partys bristande förmåga att anpassa sig till djupa samhällsförändringar och dess byråkratiska och managerialistiska linje, som tagit avstånd från att mobilisera massrörelser. Sammanbrottet i Labour Partys valstöd år 1979 och senare parlamentsval på 1980-talet har överraskat och även schockat arbetarrörelseforskarna. Det dystra läget har analyserats på mycket motstridiga sätt, men forskarnas analyser är nästan genomgåen-

¹ Översikten har även påverkats av deras föredrag: P. K. Edwards, *Industrial Conflict: A Review of Recent Research*, Paper prepared for the annual conference of the British Universities Industrial Relations Association, Manchester, June 1991 och Richard Hyman, *Strikes and Occupational Change*, Paper to conference on Strikes and Social Change, Turku, 10–11 June 1991.

² Cit. ur Harvey J. Kaye, 'E.P. Thompson, the British Marxist Historical Tradition and the Contemporary Crisis', *E.P. Thompson Critical Perspectives* (Padstow 1990), s. 257.

³ Se t.ex. E.J. Hobsbawm & al. (ed.), *The Forward March of Labour Halted?* (London 1981). Gareth Stedman Jones, 'Why is the Labour Party in a mess?', Jones, *Languages of class. Studies in English working class history 1832–1982* (Cambridge 1983). John Saville, *The Labour Movement in Britain. A Commentary* (London 1988).

de tröstlösa då de granskar arbetarpartiets möjligheter att ta sig ur krisen.³

Kvinnoforskning

Också kvinnoforskningen, som för att höja sitt akademiska marknadsvärde⁴ och till följd av mansforskningens framväxt⁵ förvandlats till en utforskning av könsystemet (gender system, genussystemet)⁶ har inneburit en utmaning för traditionella evolutionistiska beskrivningar av industrialiseringen och av arbetarorganisationernas positiva inverkan på samhället. Speciellt den fackliga verksamheten och arbetarskyddslagstiftningen blev redan på 1970-talet föremål för en kritisk feministisk granskning. Inom den vänsterorienterade feministiska diskussionen har utvecklingsoptimismen förbyttts i försiktighet och pessimism. Marx' hegelianska vision av samhällsevolutionen ter sig idag tvivelaktig då den höger som betonar kvinnans ställning som husslav har stärkt sina positioner. En närmare historisk granskning av arbetarrörelsen har uppdatat, att rörelsen i intressekonflikten mellan kvinnor och män ofta gått in för att trygga männens fördelar.

Heidi Hartmans uppsats 'The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union' har inspirerat såväl historisk som sociologisk forskning och påverkat den teoretiska diskussionen.⁷ Hennes dualistiska modell, som betonar att patriarkat och kapitalism är två separata företeelser, har kritiserats, men allt fler kvinnoforskare har använt den som en teoretisk utgångspunkt. Här kan man speciellt nämna Cyntia Cockburns redan klassiska undersökning om den förändrade teknologin inom tryckeribranschen, som har ett säkert grepp också om ämnets historiska dimension.⁸

⁴ Se t.ex. Joan Wallach Scott, 'Gender: A Useful Category of Historical Analysis', Scott, *Gender and the Politics of History* (New York 1988).

⁵ Se t.ex. Jeff Hearn & David H.J. Morgan, 'Men, masculinities and social theory', Hearn & Morgan (eds.), *Men, Masculinities & Social Theory* (London 1990).

⁶ Genomslaget för termen "gender" under 1980-talet avspeglas väl i följande arbeten: Linda J. Nicholson, *Gender and History. The Limits of Social Theory in the Age of the Family* (New York 1986). R.W. Connell, *Gender & Power. Society, the Person and Sexual Politics* (Padstow 1991, först utg. 1987) och Ivan Illich, *Gender* (London 1983).

⁷ I Lydia Sargent (ed.), *Women and Revolution. A Discussion of the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism* (London 1981). Se även Heidi Hartmann, 'Capitalism, Patriarchy and Job Segregation by Sex', Zillah R. Eisenstein (ed.), *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*, (New York 1979).

⁸ Cynthia Cockburn, *Brothers: Male Dominance and Technological Change* (London 1983).

Såväl inom sociologi som inom historia koncentrerades forskningen och förklaringarna av det ojämlika könssystemet till en början antingen till samhället i dess helhet (makronivå) eller till familjen (mikronivå).⁹ Frågan om hur arbetsorganisationerna formade, producerade och reproducerade könssystemet var länge ett sidospår inom forskningen.¹⁰ Inom den nyaste forskningen lyfts denna mellannivå (mesonivå eller "middle range theory") fram på ett påfallande sätt. Sylvia Walbys och Harriet Bradleys arbeten representerar historisk sociologi eller sociologisk historia på området.¹¹

Industrialiseringens, det kapitalistiska genombrottets och fackföreningsverksamhetens inverkan på kvinnans ställning och på könssystemet är föremål för en intensiv debatt.¹² Bedömningen av samhällsförändringarnas inverkan är ännu öppen, men den nyare forskningen har strävat till att frigöra sig från grova generaliseringar, att kritisera det ideologiska innehållet i de statistiska serier som använts som källor och att finna nya metoder.¹³ Internationell komparativ forskning har påvisat, att införandet av samma teknologi i olika samhällsmiljöer kan resultera i en mans- eller kvinnodominerad arbetarstyrka.¹⁴ Analyser enligt produktionssektor håller åter på att fördjupa bilden av de ömsesidiga relationerna mellan könssystemet och kapitalismen.¹⁵ Kvinnoforskarna

⁹ Den här traditionen fortsätts bl.a. av Lynne Segal, *Slow Motion: Changing Masculinities, Changing Men* (London 1990).

¹⁰ Kate Purcell, 'Research on Gender: Understanding the World in Order to Change It (Review Article)', *Work, Employment & Society* 4/1990 och Mary Maynard, 'The Reshaping of Sociology? Trends in the Study of Gender', *Sociology* 2/1990.

¹¹ Sylvia Walby, *Patriarchy at Work. Patriarchal and Capitalist Relations in Employment* (Cambridge 1986). Harriet Bradley, *Men's Work, Women's Work. A Sociological History of the Sexual Division of Labour in Employment* (Oxford 1989).

¹² Se t.ex. Sonya O. Rose, '"Gender at Work": Sex, Class and Industrial Capitalism', *History Workshop* 21 (1986). Janet Thomas, 'Woman and Capitalism: Oppression or Emancipation? A Review Article', *Comparative Studies in Society and History* 3/1988. Nancy Grey Osterud, 'Gender and Industrialization', *Gender and History* 1/1991.

¹³ Se t.ex. Edward Higgs, 'Women, Occupations and Work in the Nineteenth Century Censuses', *History Workshop* 23 (1987). Joan Wallach Scott, *Gender and the Politics of History* (New York 1988), särsk. del III. Ellen Jordan, 'The Exclusion of Women From Industry in Nineteenth-Century Britain', *Comparative Studies in Society and History* 2/1989.

¹⁴ Joy Parr, 'Disaggregating the Sexual Division of Labour: A Transatlantic Case Study', *Comparative Studies in Society and History* 3/1988.

¹⁵ Meredith Burgmann, 'Revolution and Machismo: Women in the New South Wales Builders Labourers' Federation, 1961-1975, Elisabeth Windshuttle (ed.), *Women, Class, and History. Feminist Perspectives on Australia 1788-1978* (Melbourne 1980). Joan

De förändringar kvinnans ställning genomgick i samband med industrialiseringen har blivit föremål för diskussion och vetenskaplig forskning i många former.

har samarbetat och gett ut flera uppsatssamlingar om kvinnans ställning på arbetsmarknaden, bland vilka den av Ruth Milkman redigerade antologin om arbetarrörelsen i Förenta Staterna är av speciellt intresse.¹⁶

*

Wallach Scott, 'Work Identities for Men and Women: The Politics of Work and Family in the Parisian Garment Trades in 1848', Scott, *Gender and the Politics of History* (New York 1988). Deborah Valenze, 'The Art of Women and the Business of Men: Women's Work and the Dairy Industry c. 1740–1840', *Past and Present* 130 (1991) och Judith M. Bennett, 'Misogyny, Popular Culture and Women's Work', *History Workshop* 31 (1991). Se även Bradleys arbete (not 11).

¹⁶ Windshuttle (ed.), *Women, Class and History*. Ruth Milkman (ed.), *Women, Work & Protest. A Century of U.S. Women's Labour History* (Boston 1980) och

Marxismen och förändringarna

I Finland håller marxismen på att försvinna ur den vetenskapliga diskussionen och trampas ned av andra diskurser. I Förenade Kungariket frodas en stark och mångfasetterad marxistisk historieskrivningstradition. En garanti för dess livskraft är att den bildat en lösare referensram för forskningen än i andra västeuropeiska länder. E.P. Thompson och många andra inflytelserika forskare tog avstånd från den stalinistiska marxism-leninismen redan efter händelserna i Ungern 1956. Den stalinistiska realsocialismens sammanbrott har i alla fall satt igång en molltonad uppgörelse i socialist- och feministforskarnas egen publikation *History Workshop*.¹⁷

De undersökningar och synsätt som framlagts av den marxistiska historieforskningens sfinxer E.P. Thompson, Eric Hobsbawm och Perry Anderson är föremål för en fortgående vetenskaplig diskussion.¹⁸ Helt nyligen har man gett ut en uppsatssamling som uteslutande ägnats en kritisk granskning av E.P. Thompsons produktion och verksamhet.¹⁹ Den feministiska forskningen, som ursprungligen fick många impulser av Thompsons *The Making of the English Working Class*, har börjat analysera sin lärofader i allt mer kritiska tongångar.²⁰

E.P. Thompsons namn ansluter sig också nära till den forskningsriktning som fått namnet "history from below". Ett intressant tvärsnitt av

Leonore Davidoff & Belinda Westover (ed.), *Our Work, Our Lives, Our Words. Women's History & Women's Work* (Tiptree 1986).

¹⁷ Raphael Samuel, 'The Russian Question' (ledare) *History Workshop* 29 (1990). Mark Harrison, 'Stalinist Industrialisation and the Test of War', *ibid.* Selma Leyesdorff, 'Oral History and Perestroika, Moscow, 2-5 October 1989', *ibid.* Gareth Stedman Jones, 'Faith in History', *ibid.* 30 (1990). Theodor Shanin, 'The Question of Socialism: a Development Failure or an Ethical Defeat', *ibid.* Charles S. Maier, 'The Collapse of Communism: Approaches for Future History', *ibid.* 31 (1991).

¹⁸ Se t.ex. Raphael Samuel (ed.), *People's History and Socialist Theory* (London 1981). E.J. Hobsbawm, Christopher Hill, Perry Anderson och E.P. Thompson, 'Agendas for Radical History', *Radical History Review* 36 (1986). Susan Magarey, 'The Hoary Old Chestnut, Free Will and Determinism: Culture vs. Structure, History vs. Theory in Britain', *Comparative Studies in Society and History* 3/1987. Neville Kirk, '"Traditional" working-class culture and "the rise of labour": some preliminary questions and observations', *Social History* 2/1991.

¹⁹ Harvey J. Kaye & Keith McClelland (eds.), *E.P. Thompson Critical Perspectives* (Padstow 1990).

²⁰ Joan Wallach Scott, 'Women in the Making of the English Working Class', Scott, *Gender and Politics*. Catherine Hall, 'The Tale of Samuel and Jemina: Gender and Working-class Culture in Nineteenth-century England', *E.P. Thompson Critical Perspectives*.

barfotaforskarnas tidigaste teoretiska diskussioner och forskningsresultat finns i den av Raphael Samuel redigerade antologin av uppsatser och föredrag, *People's History and Socialist Theory*. Paul Thompson, som ursprungligen förhöll sig ytterst entusiastiskt till oral history's möjligheter och ideologiska dimensioner i sin bok *The Voice of the Past*, betraktar i bokens andra upplaga fortfarande minneskunskapen som central, men ser den nu som ett för historieforskningen betydligt mer problematiskt och mångtydigt forskningsmaterial än tidigare. Ett intressant inlägg om det konfliktfyllda i att skriva folkets historia framlades 1989 av Gerald Strauss.²¹

Arbetsmarknadsrelationer

De våldsamma förändringarna i de politiska och ekonomiska förhållandena i Förenade Kungariket under 1980-talet ledde till en omfattande diskussion om thatcherismens historiska rötter och om hur djupgående förändringarna var.²² Alan Fox betonar i sin undersökning om de brittiska arbetsmarknadsrelationernas historiska utveckling ända från medeltiden till 1980-talet starkt traditionens makt och betraktar thatcherismen som en tillfällig avvikelse från den traditionella konservativa linjen.²³

De brittiska arbetskonflikterna var rätt fredliga långt efter andra världskriget. Epoken Thatcher på 1980-talet innebar ett radikalt brott i detta avseende då poliser och strejkande grep till våld på ett nästan demonstrativt sätt. Televisionens huvudnyhetssändningar och tidningarnas förstasidor dröp av blod när man rapporterade om sammandrabbningar mellan polis och strejkande. Polisens strävan att allt oftare tillgripa tvångsåtgärder ledde till en diskussion om polisens befogenheter och om ansvarsförhållandena i arbetskonflikter. Den nya vägen av strejkvåld

²¹ Paul Thompson, *The Voice of the Past. Oral History* (andra uppl., Oxford 1988). Thompson konstaterar att finländarna var vägröjare för forskning i folktradition och därmed för Oral History och att deras exempel sedan följdes av svenskarna (s. 62–63). Gerald Strauss, 'The Dilemma of Popular History', *Past and Present*, August 1991.

²² John McInnes, *Thatcherism at Work* (Milton Keynes 1987). David Metcalf, 'Water Notes Dry Up: the Impact of Donovan Reform Proposals and Thatcherism at Work on Labour Productivity in British Manufacturing Industry', *British Journal of Industrial Relations* 1/1989. John McIlroy, *The Permanent Revolution? Conservative Law and the Trade Unions* (Nottingham 1991).

²³ Alan Fox, *History and Heritage. The Social Origins of the British Industrial Relations System* (London 1986).

har skapat en vetenskaplig beställning på en historisk granskning av relationerna mellan polis och strejkande.²⁴

En allmän minskning av antalet strejker överhuvudtaget samt 1980-talets såväl våldsamma som utdragna enskilda arbetskonflikter har aktiverat en diskussion om strejkernas anknytning till den ekonomiska utvecklingens långa cykler.²⁵ Forskningen rörande arbetsmarknadsrelationerna har också i allt högre grad börjat dryfta hur arbetstagarna anpassar sig till sin undertryckta ställning och det faktum att det i själva verket förekommer överraskande få strejker.²⁶ Richard Price och Patrick Joyce förde åren 1983–1984 en kort och hetsig debatt om huruvida man borde betona motstånd eller samarbete i forskningen rörande arbetsprocessens förändringar.²⁷

Eric Taplins skildring av den fackförening som hade sitt centrum kring hamnen i Liverpool representerar traditionell historisk forskning kring hamnarbetarnas fackliga verksamhet. Vid hundraårsminnet av 1889 års Stora hamnstrejk utgav landets största fackförbund, Transport & General Workes Union, en festskrift som är en på ett intressant sätt redigerad klippsamling av originalmaterial, tidningsartiklar, memoarer och tidigare forskning.²⁸

Richard Price undersökning rörande arbetsmarknaden inom byggnadsbranchen har gett de centrala impulserna till den bästa historiska undersökningen rörande hamnsektorn. Gordon Phillips och Noel Whiteside lyckades i *Casual Work* inträngande analysera arbetsgivarernas, fackförbundens och statens utdragna strävanden att göra arbetsför-

²⁴ Roger Geary, *Policing industrial disputes 1893 to 1985* (Cambridge 1985). Jane Morgan, *Conflict and Order. The Police and Labour Disputes in England and Wales, 1900–1939* (Oxford 1987). Barbara Weinberger, *Keeping the Peace? Policing Strikes in Britain, 1906–1926* (Worcester 1991). En mera detaljerad presentation av dessa arbeten utkommer snart i *HAik*.

²⁵ Se t.ex. James E. Cronin, 'Stages, Cycles, and Insurgencies: the Economics of Unrest', Terence K. Hopkins & Immanuel Wallerstein (eds.), *Process of the World-System* (Beverly Hills 1980). Dick Geary, *European Labour Protest 1848–1939* (Bristol 1981). Ernesto Screpanti, 'Long Cycles in Strike Activity: an Empirical Investigation', *British Journal of Industrial Relations* 1/1987 och Leopold Haimson & Charles Tilly, *Strikes, Wars and Revolutions in an International Perspective* (Cambridge 1989).

²⁶ P. K. Edwards, *Conflict at Work. A Materialist Analysis of Workplace Relations* (Oxford 1986). Richard Hyman, *Strikes* (Hong Kong 1989), särskilt kap. 7.

²⁷ Richard Price, 'The labour process and labour history', *Social History* 1/1983. Patrick Joyce, 'Labour, capital and compromise: a response to Richard Price', *ibid.* 1/1984 och Prices svar i *ibid.* 2/1984.

²⁸ Eric Taplin, *The Docker's Union. A Study of the National Union of Dock Labourers, 1889–1922* (Avon 1986). Terry McCarthy (ed.), *The Great Dock Strike 1899* (London 1988).

Under den stora hamnstrejken 1889 var stämningen botfullt självsäker. Hundra år senare präglades såväl den fackliga verksamheten som själva Labourpartiet av osäkerhet och kraftlöshet.

hållandena i hamnarna mera regelbundna. Försöken framskred i olika takt och hade ringa framgång. Hamnarbetarnas sega motstånd mot förändringar förankras på ett trovärdigt sätt i deras livsstil.²⁹

Gruvarbetarstrejken i Storbritannien återaktualiserade Kerrs och

²⁹ Richard Price, *Masters, unions and men. Work control in building and the rise of labour 1830–1914* (Cambridge 1980). Gordon Phillips & Norman Whiteside, *Casual Labour. The Unemployment Question in the Port Transport Industry 1880–1970* (Oxford 1985).

Siegels teori om "den isolerade massan" med vilken man försökt förklara de exceptionellt talrika strejkerna bland hamnarbetare och gruvarbetare. Även om teorin kritiserats på ett skarpt och kompetent sätt, har man utgående från den försökt bygga upp en mera sofistikerad och förklaringskraftig modell för "den isolerade och organiserade massan".³⁰ Kolgruvearbetarnas strejk har numera behandlats såväl i form av oral history som i arbeten av akademiska forskare. En intressant och fruktbar synvinkel på decenniets strejknederlag öppnas av Jonathan och Ruth Winterton.³¹

En antropologisk undersökning som analyserade arbetsplatskriminalitetens betydelse för arbetsmarknadsrelationerna öppnade nya och överraskande perspektiv på arbetslivets komplicerade struktur. Gerald Mars konstaterar nästan i förbigående, att arbetsplatsbovstrecken har historiska traditioner ända från det forntida Egypten.³² Många historiska undersökningar har underlåtit att analysera hur det som hände inom denna grå sektor – skoj, bedrägeri och direkta stölder – påverkat arbetslivets officiella former och relationer.

Arbetsmarknadsforskarna har också fått inspiration från en undersökning rörande den hårdföra brittiska flottans förhållanden.³³ Forskarna har sett en speciell förtjänst i detta arbete i att det understrukit hur marinofficerarna som formellt var försedd med en överväldigande auktoritet sällan motiverade sina underlydande med bestraffningar och att manskapet förhandlingsvägen kunde påverka utformningen "arbetsbeskrivningarna" för deras uppgifter i tjänsten.

*

³⁰ Clark Kerr & Abraham Siegel, 'The Interindustry Propensity to strike – An International Comparison', Arthur Kornhauser, Robert Dubin & Arthur M. Ross (eds.), *Industrial Conflict* (New York 1954). P. K. Edwards, 'A Critique of the Kerr-Siegel Hypothesis of Strikes and the Isolated Mass: A Study of the Falsification of Sociological Knowledge', *Sociological Review* 3/1977. Roy A. Church, Quentin Outram & David N. Smith, 'The "Isolated Mass" Revisited: Strikes in British Coal Mining', *Sociological Review* 1/1991 och 'The Militancy of British Miners, 1893–1986: Interdisciplinary Problems and Perspectives', *Journal of Interdisciplinary History* 22:1 (1991).

³¹ Jonathan & Ruth Winterton, *Coal, Crisis and Conflict. The 1984–85 miners' strike in Yorkshire* (Manchester 1989).

³² Gerald Mars, *Cheats at Work. An Anthropology of Workplace Crime* (London 1984), s. 3–6.

³³ N. A. M. Rodger, *The Wooden World: an Anatomy of the Georgian Navy* (London 1988).

I ett av Thatcher dominerat Storbritannien befann sig Labour-partiet, fackföreningsrörelsen och feministerna på 1980-talet "på drift i nederlagets landskap". Det nya läget tvingade eller inspirerade forskarna till nya bedömningar och forskningen har på 1980-talet intresserat sig för nya frågor och problem. En av de väsentligaste strukturförändringarna inom forskningen är att könssystemet under 1980-talets gång konsoliderat sin ställning både som vetenskapligt begrepp och som relevant forskningsproblem.³⁴

³⁴ Se t.ex. Joan Wallach Scott, 'Agendas for Radical History (Comment)', *Radical History Review* 36 (1986).